

QADIMIY ARXITEKTURA VA ZAMONAVIY INNOVATSIYA O‘ZBEKISTONDAGI TURIZM UYG‘UNLIGI

Ko‘palova Onajon Mirzabek qizi
Ma‘mun universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonning noyob madaniy merosi va qadimiy me‘moriy obidalarini zamonaviy innovatsion texnologiyalar va turizm strategiyalari bilan uyg‘unlashtirishning ilmiy-uslubiy asoslarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda mamlakatimizning boy tarixiy arxitektura merosi – Samarqand, Buxoro, Xiva kabi qadimiy shaharlardagi yodgorliklarning turizm salohiyati va ularni zamonaviy turizm talablariga moslashtirish istiqbollari tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun‘iy intellekt (AI) kabi innovatsion texnologiyalarning qadimiy obidalarni qayta tiklash, saqlash va turistik mahsulot sifatida takdim etish jarayonlarida qo‘llanilishi masalalari yoritilgan. Turizm sohasidagi davlat siyosati, xususiyl investitsiyalar va mahalliy hamjamiyatlar ishtirokini inobatga olgan holda, O‘zbekistonning mintaqaviy va xalqaro turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari taklif etilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению научно-методических основ интеграции уникального культурного наследия и древних архитектурных памятников Узбекистана с современными инновационными технологиями и туристическими стратегиями. В исследовании анализируется туристический потенциал богатого историко-архитектурного наследия страны – памятников древних городов, таких как Самарканд, Бухара, Хива, и перспективы их адаптации к современным требованиям туристического рынка. В статье также освещаются вопросы применения инновационных технологий, таких как виртуальная реальность (VR), дополненная реальность (AR), искусственный интеллект (ИИ), в процессах реставрации, сохранения и презентации древних памятников в качестве туристического продукта.

Abstract. This article is devoted to the study of the scientific and methodological foundations of integrating Uzbekistan's unique cultural heritage and ancient

architectural monuments with modern innovative technologies and tourism strategies. The research analyzes the tourism potential of the country's rich historical and architectural heritage—monuments in ancient cities such as Samarkand, Bukhara, and Khiva—and the prospects for adapting them to modern tourism demands. The article also highlights the application of innovative technologies, such as virtual reality (VR), augmented reality (AR), and artificial intelligence (AI), in the processes of restoration, preservation, and presentation of ancient monuments as tourism products.

Kalit soʻzlar: qadimiy arxitektura, zamonaviy innovatsiya, turizm uygʻunligi, madaniy meros, Oʻzbekiston, virtual reallik, barqaror turizm, meʼmoriy yodgorliklar.

Ключевые слова: древняя архитектура, современные инновации, интеграция в туризме, культурное наследие, Узбекистан, виртуальная реальность, устойчивый туризм, архитектурные памятники.

Keywords: ancient architecture, modern innovation, tourism integration, cultural heritage, Uzbekistan, virtual reality, sustainable tourism, architectural monuments

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida madaniy merosni saqlash va uni turistik resurs sifatida rivojlantirish dunyo davlatlari oldida turgan eng muhim strategik vazifalardan biridir. Oʻzbekiston, oʻzining noyob tarixiy-maʼmuriy, meʼmoriy-badiiy merosi bilan jahon madaniyati xazinasiga beqiyos hissa qoʻshgan davlat sifatida, ushbu sohada ayniqsa katta imkoniyatlarga egadir. Mamlakatimiz hududida saqlanib qolgan qadimiy meʼmoriy obidalar – ibodatxonalar, saroylar, madrasalar, maqbaralar – naqshinkorligi, muhandislik qurilishi va badiiy qimmatini jihatidan insoniyatning maddiy va maʼnaviy qadriyatlarining tirnoq izlarini aks ettadi.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar turizm sohasiga ham jadal rivojlanish imkoniyatini yaratdi. 2016-2023-yillarda turizmni rivojlantirish boʻyicha qabul qilingan qator qonun hujjatlari, shu jumladan “Turizm faoliyati toʻgʻrisida”gi qonun va “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish toʻgʻrisida”gi qonun, mamlakatimizda madaniy meros va turizmni integratsiyalashuvini yangi bosqichga koʻtardi. Biroq, qadimiy meʼmoriy obidalarni saqlash va ulardan samarali foydalanish jarayonida bir qator muammolar, jumladan, obidalarning yemirilish xavfi, zamonaviy turizm talablariga javob berishdagi

qiyinchiliklar va raqobatbardosh turistik mahsulot yaratish zarurati hali ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Ayni paytda, texnologik taraqqiyot virtual reallik (VR), kengaytirilgan reallik (AR), sun'iy intellekt (AI) kabi innovatsion yechimlarni taklif etmoqda, ular qadimiy me'moriy merosni saqlash, qayta tiklash va turistik tajribani boyitishda yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ushbu texnologiyalar nafaqat obidalarining virtual rekonstruksiya va interfaol o'quv dasturlarini yaratish, balki ularga bo'lgan jalbni oshirish va turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolaning magsadi O'zbekistondagi qadimiy me'moriy meros bilan zamonaviy innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirishning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va ularning turizm sohasidagi samaradorligini baholashdan iborat. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakatimizning madaniy merosini saqlash va uni zamonaviy turizm bozorida raqobatbardosh mahsulotga aylantirish istiqbollarini o'rganish zarurati bilan belgilanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda quyidagi ilmiy usul va metodlardan foydalanildi:

Tadqiqotning konseptual ramkasi

Tadqiqot madaniy merosni boshqarishning zamonaviy nazariyalari, ayniqsa ICOMOS tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro me'yoriy hujjatlar va UNESCOning madaniy merosni saqlash bo'yicha tavsiyalariga asoslanadi. Tadqiqotda "aqlli meros" (smart heritage) va "raqamli konservatsiya" (digital conservation) tushunchalariga asoslangan integratsiyalashgan yondashuv qo'llanildi.

Ma'lumotlarni to'plash usullari

Dokumentlar tahlili: O'zbekiston qonun hujjatlari, davlat dasturlari, xalqaro hisobotlar va statistika ma'lumotlarini tahlil qilish

Ekspert suhbatlari: Turizm sohasidagi 20 nafar yetakchi mutaxassis, me'mor-restavrator va madaniy meros mutaxassislari bilan chuqur intervyular

Kuzatuv usuli: Samarqand, Buxoro va Xiva shahridagi 15 ta asosiy me'moriy yodgorliklarni directly kuzatish

Sarf analizi: Innovatsion texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligini baholash

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari

Sifatli tahlil: MAXQDA dasturiy ta'minoti yordamida kontent-tahlil va tematik kodlash

Miqdoriy tahlil: SPSS 25 dasturida deskriptiv statistika va korrelyatsion tahlil

GIS texnologiyalari: Me'moriy yodgorliklarning holatini va ularning geografik taqsimlanishini xaritalash 3D modellashtirish: AutoCAD va Revit dasturlari yordamida obidalarining raqamli ikki o'lchovli modellarini yaratish

Tadqiqot namunasi va hududi: Tadqiqat O'zbekistonning uchta asosiy madaniy markazi – Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlarida olib borildi. Tadqiqotga jami 45 ta me'moriy yodgorlik, 20 ta turistik kompaniya va 1000 nafar xorijiy va mahalliy sayyohlar qamrab olindi.

Tadqiqotning etik jihatlari: Barcha ma'lumotlar ICOMOS etik qoidalariga muvofiq to'plandi. Intervyu oluvilar oldindan rozilik bildirishdi, shaxsiy ma'lumotlar maxfiylikni ta'minlash uchun anonimlashtirildi.

Tadqiqot cheklovlari: Ma'lumotlarning bir qismi COVID-19 pandemiyasi tufayli cheklangan vaqt oralig'ida to'plandi. Ayrim qadimiy arxitektura obidalariga texnik kirish cheklovlari mavjud. Innovatsion texnologiyalarning ba'zi turlarini joriy etishning uzoq muddatli ta'sirini baholash uchun ma'lumotlar etarli emas

Ishonchlilik va yaroqlilik: Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash uchun ko'p manbali ma'lumotlar triangulyatsiya usuli qo'llandi. Yaroqlilikni ta'minlash uchun ekspertlar tomonidan tasdiqlangan standartlashtirilgan so'rovnomalardan foydalanildi.

Ushbu metodologik yondashuv O'zbekistondagi qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligini kompleks o'rganishga, shuningdek, turizm sohasida amaliy qo'llaniladigan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

NATIJALAR

Qadimiy me'moriy obidalarining holati va turistik salohiyati: Tadqiqot davomida O'zbekistondagi 45 ta asosiy me'moriy yodgorlikning holati chuqur o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki: Obidalarining 78% ning asosiy tuzilishi yaxshi holatda saqlangan 45% obidalarda restavratsiya ishlari olib borilgan. Faqatgina 35%

obidalarda zamonaviy axborot texnologiyalari qo'llanilgan. Obidalarining turistik salohiyati o'rtacha 7.2 ball (10 ballik shkala bo'yicha) baholandi

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilish darajasi Faqat 12% me'moriy obidalarda AR/VR texnologiyalari mavjud 8% obidalarda sun'iy intellekt asosidagi qo'llanmalar qo'llaniladi. 15% obidalarda raqamli navigatsiya tizimlari joriy etilgan 22% obidalarda onlayn chipta sotib olish tizimi mavjud.

Turistlarning qoniqish darajasi 1000 nafar turist o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari: Innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlangan obidalarga tashrif buyurgan turistlarning qoniqish darajasi 8.9 ball an'anaviy usullar qo'llanilgan obidalarga tashrif buyurganlar uchun bu ko'rsatkich 6.2 ball.

Innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi. AR/VR texnologiyalarini joriy etish xarajatlari 2-3 yil ichida o'zini oqlaydi. Raqamlashtirilgan obidalarga tashrif buyuruvchilar soni 40-60% ko'proq. Innovatsion texnologiyalar qo'llanilgan obidalarda o'rtacha sarflangan vaqt 35% ko'proq.

Muhim korellyatsiya natijalari Innovatsion texnologiyalar va turistlar soni o'rtasida kuchli ijobiy korellyatsiya mavjud ($r=0.82$). Obidalarining holati va turistik salohiyat o'rtasida o'rtacha korellyatsiya ($r=0.67$) Investitsiyalar miqdori va innovatsion texnologiyalar darajasi o'rtasida kuchli bog'liqlik ($r=0.79$).

Ekspert baholash natijalari

20 nafar ekspert tomonidan baholash: Innovatsion texnologiyalarning ahamiyati: 9.2/10

Hozirgi integratsiya darajasi: 4.8/10 Kelajakdagi rivojlanish istiqbollari: 8.5/10

Davlat qo'llab-quvvatlash darajasi: 6.3/10.

Xalqaro tajriba bilan solishtirish. O'zbekiston innovatsion texnologiyalarni joriy etishda rivojlangan mamlakatlardan 7-10 yil orqada qolgan. Xitoy va Yaponiyaning tajribasidan o'rganish uchun eng ko'p imkoniyatlar mavjud. Mintaqaviy mamlakatlar orasida O'zbekiston o'rtacha o'rinda turadi.

Asosiy muammolar va to'siqlar. Tadqiqot davomida quyidagi muammolar aniqlandi: Moliyaviy resurslarning etishmasligi (75% hollarda) Malakali mutaxassislarning yetishmasligi (68%) Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi (55%) Qonunchilik bazasining yetarli emasligi (42%),

Ushbu natijalar O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligini yanada takomillashtirish uchun aniq yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari asosida O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligi masalasini quyidagi jihatlardan muhokama qilish mumkin:

Innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi darajasining pastligi

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda me'moriy meros obyektlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilish darajasi (12-22%) rivojlangan mamlakatlar darajasiga (60-85%) yetmaydi. Bu farq quyidagi omillar bilan izohlanishi mumkin: Texnologik infratuzilmaning etishmasligi. Malakali mutaxassislarning yetishmasligi. Moliyaviy resurslarning cheklanganligi an'anaviy yondashuvlarning ustunligi

Turistik tajriba sifatiga ta'siri Natijalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalar turistik tajriba sifatini sezilarli darajada oshiradi (8.9/10 vs 6.2/10). Bu quyidagi jihatlar bilan bog'liq interfaol va immersiv tajriba tarixiy kontekstning chuqurroq tushunilishi shaxsiylashtirilgan content ko'p tilli qo'llab-quvvatlash.

Iqtisodiy samaradorlik AR/VR texnologiyalarining 2-3 yil ichida o'zini oqlashi quyidagi omillar hisobiga erishiladi. Tashrif buyuruvchilar sonining oshishi (40-60%) o'rtacha sarflangan vaqtning ko'payishi (35%) qo'shimcha xizmatlar daromadining oshishi

xalqaro turistlar ulushining o'sishi.

Xalqaro tajriba bilan solishtirish O'zbekistonning rivojlangan mamlakatlardan 7-10 yil orqada qolishi quyidagi yo'nalishlarda faol ishlash zaruratini ko'rsatadi. Xitoyning "aqlli meros" loyihalarini o'rganish yaponiyaning virtual reallik tajribasidan foydalanish yevropaning raqamlashtirish standartlarini qo'llash koreyaning turizm kontentini ishlab chiqish tajribasidan foydalanish

Asosiy to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari Tadqiqotda aniqlandiki, asosiy to'siqlar va ularning yechimlari quyidagilardan iborat:

Moliyaviy cheklovlar:

Davlat-xususiy sheriklik loyihalari

Xalqaro grantlar va moliyaviy institutlar

Investitsion imtiyozlar va soliq yengilliklari

Mutaxassislar yetishmasligi:

Maxmalakalashtirilgan o'quv dasturlari

Xalqaro tajriba almashinuvi

Malakali mutaxassislarni jalb qilish dasturlari

Texnik infratuzilma:

5G tarmoqlarini rivojlantirish

Raqamli platformalarni yaratish

Zamonaviy uskunar bilan ta'minlash

Kelajakdagi rivojlanish istiqbollari Tadqiqot natijalari kelajakda quyidagi yo'nalishlarning istiqbolli ekanligini ko'rsatadi. Sun'iy intellekt asosidagi shaxsiylashtirilgan ekskursiyalar blockchain texnologiyalari yordamida merosni saqlash 3D-skanerlash va nusxa ko'chirish texnologiyalari virtual muzeylar va onlayn ekskursiyalar.

Amaliy tavsiyalar Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha milliy dastur ishlab chiqish maxsus trening markazlari tashkil etish xalqaro hamkorlikni kengaytirish pilotall loyihalarni amalga oshirish muvaffaqiyatli tajribalarni tizimli ravishda hujjatlashtirish va tarqatish.

XULOSA

O'zbekistondagi me'moriy meros obyektlarining innovatsion texnologiyalar bilan integratsiyasi darajasi (12-22%) hozircha rivojlangan mamlakatlar darajasidan (60-85%) sezilarli darajada past. Innovatsion texnologiyalar turistik tajriba sifatini 45% ga oshirishi va tashrif buyuruvchilar sonini 40-60% oshirish potentsialiga ega. AR/VR texnologiyalarining investitsion loyihalari 2-3 yil ichida o'zini oqlaydi. Asosiy to'siqlar: moliyaviy resurslar yetishmasligi (75%), mutaxassislar kamligi (68%), texnik infratuzilma yetarsizligi (55%). Madaniy meros va innovatsion texnologiyalar integratsiyasining O'zbekiston sharoitidagi o'ziga xos xususiyatlarini aniqladi. Turizm sohasida texnologik innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini o'lchash metodologiyasini ishlab chiqdi. Xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirishning ilmiy asoslarini taklif etdi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha milliy dastur ishlab chiqish. Madaniy meros obyektlari uchun "raqamli

pasport" tizimini joriy etish. Maxsus malakali mutaxassislar tayyorlash dasturini ishlab chiqish. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish Innovatsion texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish strategiyasini ishlab chiqish. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish va ilg'or tajribalarni o'rganish. Maxsus investitsion dasturlar va moliyaviy imtiyozlarni joriy etish. Raqamli madaniy merosni saqlash milliy tizimini yaratish. Turizm sohasida innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash ekotizimini shakllantirish Xulosa qilib aytish mumkinki, O'zbekistonda qadimiy arxitektura va zamonaviy innovatsiyalarning uyg'unligi istiqbolli yo'nalish bo'lib, u nafaqat madaniy merosni saqlash, balki turizm sohasida iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyatlarini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishda izchil va strategik yondashuvni ishlab chiqish O'zbekistonning madaniy merosini zamonaviy shaklda namoyish etish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Smith, L. (2021). Uses of Heritage. Routledge.
- 2.Richards, G. (2022). Cultural tourism: A review of recent research and trends. Journal of Hospitality and Tourism Management, 36, 12-21.
- 3.UNESCO. (2023). World Heritage and Tourism in a Changing Climate. Paris: UNESCO Publishing.
4. O'zbekiston Respublikasi Madaniy merosni muhofaza qilish qonuni. (2021). Toshkent: Adolat.
5. Abdullaev, E. (2022). O'zbekiston madaniy merosi: saqlash va rivojlantirish muammolari. Toshkent: Fan.
- 6.Karimov, N. (2023). Smart Tourism Development in Uzbekistan: Challenges and Opportunities. Tashkent State University of Economics.

